

पदानुशीलनी

मम विद्यालयः

विशालः	Big
शिक्षकः	Teacher
अध्यापकः	Teacher
श्रेणी	Class
नूतनपद्धत्या	By new method
रसायनम्	Chemistry
भौतिकम्	Physics
संगणकम्	Computer
क्रीडा-क्षेत्रम्	Play ground
पुस्तकालयः	Library
वक्रदण्डैः	Hockey sticks
ध्वनिमुद्रिका	Cassette
ध्वनिग्राहकम्	Mike
ध्वनि विस्तारकम्	Loud Speaker
प्रक्षेपण-यन्त्रम्	Overhead projector
दूरदर्शन-यन्त्रम्	Television
कृष्णफलकम्	Black board

मालाकारः	Gardener
पुरतः	In front of
व्यायामः	Exercise
तूष्णीम्	Silently
उपवनम्	Garden
प्रधानाचार्यः	Headmaster

जन्तुशाला

तातः	Father
बस	Bus
पशुः	Animal
सिंहः	Lion
गजः	Elephant
वानरः	Monkey
मकरः	Crocodile
स्थूलः	Fat
सारसः	Crane
गण्डकः	Rhino
जन्तुशाला	Zoo
चटकः	Sparrow

शुकः	Parrot
मयूरः	Peacock
सुन्दरः	Beautiful
बकः	Crane
बिडालः	Cat
कुक्कुरः	Dog
कुक्कुटः	Cock
भल्लूकः	Bear
शृगालः	Jackal
घोटकः अश्वः	Hore
गर्दभः	Donkey
उष्ट्रः	Camel
हरिणः	Deer
शशकः	Rabbit
कूर्मः	Tortoise
गर्जनम्	Roaming
भषणम्	Barlesing
हेषणम्	Neighsing
हम्भा	Mooing
गर्दनम्	Breying

घुट्कारं	Hooting
दीर्घरावः	howling
मेनादः	Mewing
बृंहणम् सारणी	Table

सुभाषितानि-1

गुरुः	Teacher
पाठः	Lesson
सहपाठकः	Classmate
खेलामि	I Play
दृढं	Firm
क्रीडाङ्गणे	In the play ground
ततः	Then
वृद्धः	aged
चत्वारि	four
आयुः	Life span
विद्या	Knowledge
यशः	Fame
बलम्	Strength
अभिवादनम्	Worshipping respect

शीलम्	Conduct
वर्धन्ते	grow (P)
नित्यम्	always
भाषासु	Among the languages
मुख्या	Important
दिव्या	Divine
गीर्वाण भारती	Sanskrit Language
मधुरम्	Sweet
काव्यम्	Poetry
सुभाषितम्	Good Sayings
छाया	Shade
आतपे	In the sun
फलानि	Fruits
परार्थाय	For others
वृक्षाः	Trees
सत्पुरुषः	Good people
इव - (अ)	Like

कोणार्कः

शैक्षिक-भ्रमणम्	Educational Tour
-----------------	------------------

सुप्रभानम्	Good Morning
अर्कः	Sun
कोणः	Ray
अवगतम्	Understood
समीचीनम्	Good
मन्दिरम्	Temple
रथः	Chariot
पर्यटनस्थानम्	Tourist Spot
प्रसिद्धः	Famous

चतुरः काकः

काकः	Crow
शृगालः	Jackal
गायकः	Singer
चतुरः	Clever
मूर्खः	Fool
अधः	Below
दूरम्	Distance
दुःखितः	Sad
बुभुक्षितः	Hungry

खगः	Bird
मधुरः	Sweet
मित्रम्	Friend
अपूपः	Cake
वञ्चितः	Deceived
जालम्	Net

कालिदासः

मानचित्रम्	Map
प्रविशति	Enters
प्रणमति	Bows Down
महापुरुषः	Greatman
कृपया	Kindly
भारतीयः	Indian
अधः	Below
वत्स!	O Child!
कस्मिन्	In which
समीचीनम्	good
ध्यानेन	with attention
प्रसिद्धः	famous

रचना	composition
संस्कृति	Culture
वर्णित	described
साहित्यम्	Literature
रत्नम्	gem
पृथिवी	earth
सेवकः	servant
क्षितिः	earth
सुहृदः	friends
सभा, समिति, संसद्	assembly, court
भूपतिः, नृपतिः, नृपः	king

क्रीडादिवसः

क्रीडादिवसः	Sports Day
परस्परम्	Each other
अतिप्रसन्नः	Very happy
अद्य	Today
क्रीडाज्योति	Olympic Torch
धावनप्रतियोगिता	Race
दीर्घउत्पतनप्रतियोगिता	Long jump

पादकन्दुक-क्रीडा	Foot ball
अतिथिः	Guest
प्रमोदः	Happiness
वितरिष्यति	Will distribute
पारितोषिकम्	Prize
पदकम्	Medal
दलम्	Team
खेलन्ति	Play
निर्णायकः	Reference
विक्रान्तः	Winner
सीटिकारवम्	Whistle
लक्ष्यस्थलम्	Goal
बद्धं करोति	Ties

सूर्यः

उदयते	Raises
प्रभाते	in the morning
घटिका	Clock
समयः	Time
उत्तिष्ठन्ति	Wake up

दन्तधावनम्	Brushing the teeth
ओदनम्	Food (rice)
कार्यालय	Office
कृषकः	Farmer
तूष्णीम्	Silently
सूर्यशक्तिः	Solar energy
पूर्वस्याम्	in the east
पश्चिमायाम्	in the west
दिशि	direction
शोभनम्	Good
उपविश	sit (you)
उत्तिष्ठ	stand (you)
किरणः	rays
कीदृशः	What kind of / Like what
प्रकाशयुक्तः	Having brightness
तेजोमयः	Full of powerful says
संहरणीयः	To be collected (storing)
मान्यवर	Respectful sir
ऊर्जा	Energy
उपयुक्त	Useful

विविध	different types
सौर शाकपाकस्थाली	Solar cooker
सौरजलदाहकः	Solar water heater
वाहनगतिनियन्त्रकम् (Controller)	Solar Traffic Signal
अनिवार्यः	Unavoidable
विद्युत्शक्तिः	Electricity
लवणम्	Salt
उत्पत्तिः	Production
विस्तरेण	in detail
कर्षति	ploughs
गायति	sings
पचति	Cooks
प्रक्षालयति	Washes

सुभाषतानि-2

आलस्यम्	Laziness
मनुष्यः	Man
शरीरम्	Body
महारिपुः	Fatal enemy

उद्यमः	Effort
अवसीदति	Suffers
बन्धुः	Relative
अनाहूतः	Not invited
प्रविशति	Enters
अपृष्टोः	Not asked
बहु भाषते	Speaks too much
अविश्वस्ते	not trustworthy
विश्वसिति	Believes
मूढचेताः	Foolish
नराधमः	Low-minded/Lowest
अयम्	This
निजः	One's own
परः	Others
गणना	counting
लघुचेताः	Low Minded
उदारचरितः	Noble
वसुधा	Earth
कुटुम्बकम्	Family
सुखार्थी	Seeker of pleasure
त्यजेत्	Should abandon

विद्या	Knowledge
सुखम्	Happiness
कुतः	(अ) From Where
विद्यार्थी	Student

गणनाकौशलम्

अनेकानि	Many
गणना	Counting
सुन्दराणि	Beautiful
कथम्	How
कर्तव्यम्/कर्तव्या/कर्तव्यः	Should be done
प्रश्नः	Question
मञ्जूषा	Tabular Column
अधुना	Now
शब्दसूची	Box with words
घटः	pot
कन्दुकः	Ball
कति	How many
पर्णम्	Leaf
अङ्गुली	Finger

चरणः

Foot

घण्टा

Bell

यच्छति

Gives

चलति

Walks

संस्करण

प्रतियां :

© CBSE

मूल्य :

प्रकाशक : **सचिव, केन्द्रीय माध्यमिक शिक्षा बोर्ड**
2, सामुदायिक केन्द्र, शिक्षा केन्द्र, दिल्ली-110 092

अक्षर-संयोजन : **मल्टी ग्राफिक्स**, 5745/81, रैगरपुरा, करोल बाग, दिल्ली-05

मुद्रक :

भारत का संविधान

उद्देशिका

हम, भारत के लोग, भारत को एक 'सम्पूर्ण प्रभुत्व-संपन्न समाजवादी पंथनिरपेक्ष लोकतंत्रात्मक गणराज्य' बनाने के लिए, तथा उसके समस्त नागरिकों को:

सामाजिक, आर्थिक और राजनैतिक न्याय,
विचार, अभिव्यक्ति, विश्वास, धर्म

और उपासना की स्वतंत्रता,
प्रतिष्ठा और अवसर की समता

प्राप्त कराने के लिए,
तथा उन सब में,

व्यक्ति की गरिमा और ² [राष्ट्र की एकता
और अखण्डता] सुनिश्चित करने वाली बंधुता

बढ़ाने के लिए

दृढ़संकल्प होकर अपनी इस संविधान सभा में आज तारीख 26 नवम्बर, 1949 ई० को एतद्वारा इस संविधान को अंगीकृत, अधिनियमित और आत्मार्पित करते हैं।

1. संविधान (बयालीसवां संशोधन) अधिनियम, 1976 की धारा 2 द्वारा (3.1.1977) से "प्रभुत्व-संपन्न लोकतंत्रात्मक गणराज्य" के स्थान पर प्रतिस्थापित।
2. संविधान (बयालीसवां संशोधन) अधिनियम, 1976 की धारा 2 द्वारा (3.1.1977 से), "राष्ट्र की एकता" के स्थान पर प्रतिस्थापित।

भाग 4 क

मूल कर्तव्य

51 क. मूल कर्तव्य - भारत के प्रत्येक नागरिक का यह कर्तव्य होगा कि वह -

- (क) संविधान का पालन करे और उसके आदर्शों, संस्थाओं, राष्ट्रध्वज और राष्ट्रगान का आदर करे;
- (ख) स्वतंत्रता के लिए हमारे राष्ट्रीय आंदोलन को प्रेरित करने वाले उच्च आदर्शों को हृदय में संजोए रखे और उनका पालन करे;
- (ग) भारत की प्रभुता, एकता और अखंडता की रक्षा करे और उसे अक्षुण्ण रखे;
- (घ) देश की रक्षा करे और आह्वान किए जाने पर राष्ट्र की सेवा करे;
- (ङ) भारत के सभी लोगों में समरसता और समान भ्रातृत्व की भावना का निर्माण करे जो धर्म, भाषा और प्रदेश या वर्ग पर आधारित सभी भेदभाव से परे हों, ऐसी प्रथाओं का त्याग करे जो स्त्रियों के सम्मान के विरुद्ध हैं;
- (च) हमारी सामासिक संस्कृति की गौरवशाली परंपरा का महत्त्व समझे और उसका परीक्षण करे;
- (छ) प्राकृतिक पर्यावरण की जिसके अंतर्गत वन, झील, नदी, और वन्य जीव हैं, रक्षा करे और उसका संवर्धन करे तथा प्राणिमात्र के प्रति दयाभाव रखे;
- (ज) वैज्ञानिक दृष्टिकोण, मानववाद और ज्ञानार्जन तथा सुधार की भावना का विकास करे;
- (झ) सार्वजनिक संपत्ति को सुरक्षित रखे और हिंसा से दूर रहे;
- (ञ) व्यक्तिगत और सामूहिक गतिविधियों के सभी क्षेत्रों में उत्कर्ष की ओर बढ़ने का सतत प्रयास करे जिससे राष्ट्र निरंतर बढ़ते हुए प्रयत्न और उपलब्धि की नई उंचाइयों को छू ले।

THE CONSTITUTION OF INDIA

PREAMBLE

WE, THE PEOPLE OF INDIA, having solemnly resolved to constitute India into a¹ **SOVEREIGN SOCIALIST SECULAR DEMOCRATIC REPUBLIC** and to secure to all its citizens :

JUSTICE, social, economic and political;

LIBERTY of thought, expression, belief, faith and worship;

EQUALITY of status and of opportunity; and to promote among them all

FRATERNITY assuring the dignity of the individual and the² [unity and integrity of the Nation];

IN OUR CONSTITUENT ASSEMBLY this twenty-sixth day of November, 1949, do **HEREBY ADOPT, ENACT AND GIVE TO OURSELVES THIS CONSTITUTION.**

-
1. Subs, by the Constitution (Forty-Second Amendment) Act. 1976, sec. 2, for "Sovereign Democratic Republic (w.e.f. 3.1.1977)
 2. Subs, by the Constitution (Forty-Second Amendment) Act. 1976, sec. 2, for "unity of the Nation (w.e.f. 3.1.1977)
-

THE CONSTITUTION OF INDIA

Chapter IV A

Fundamental Duties

ARTICLES 51A

Fundamental Duties - It shall be the duty of every citizen of India-

- (a) to abide the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem;
- (b) to cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom;
- (c) to uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;
- (d) to defend the country and render national service when called upon to do so;
- (e) To promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities; to renounce practices derogatory to the dignity of women;
- (f) to value and preserve the rich heritage of our composite culture;
- (g) to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers, wild life and to have compassion for living creatures;
- (h) to develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;
- (i) to safeguard public property and to abjure violence;
- (j) to strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement.

पुरोवाक्

भाषाशिक्षणे श्रवणं, भाषणं, पठनं लेखनञ्च इति चतुर्णाम् कौशलानाम् महत्त्वम् अनुभूय विद्यालयेषु संस्कृतस्य शिक्षणार्थम् उपयुक्तपाठ्यक्रम-पाठ्यपुस्तक-अभ्यासपुस्तक-श्रव्यदृश्योपकरणानां च निर्माणे केन्द्रीयमाध्यमिकाशिक्षासंगठनस्य शैक्षणिकविभागः निरन्तरमेव प्रयत्नशीलः विद्यते। एतदुद्दिश्य एव संस्कृतशिक्षणे संप्रेषणोपागममधिकृत्य अनेन सङ्घटनेन माध्यमिक- उच्चमाध्यमिककक्षाभ्यः नवीनसंस्कृतपाठ्यक्रमस्य तदनुकूलञ्च पाठ्यपुस्तकानां विकासाय एका नवीना प्रायोजना प्रचालिता आसीत्। 'कणिका' इति इदं संस्कृतस्य पाठ्यपुस्तकम् अस्यां शृङ्खलायाम् षड्-कक्षायाः सुकोमलमतिबालानां कृते विकसितम्। बालाः परिचितपरिवेशे चित्रैः शब्दैः च स्वयम् एव पाठानां भावम् अवबोद्धुं समर्थाः भवेयुः इत्येव अस्ति अस्य पुस्तकस्य प्रमुखोद्देश्यम्। एतदर्थं आवश्यकम् अस्ति यत् कक्षायाः वातावरणम् संस्कृतमयं भवेत् येन बालाः स्वयमेव संस्कृतम् वक्तुं प्रेरिताः भविष्यन्ति एतादृशी अस्माकम् इच्छा अस्ति। अस्यां प्रायोजनायां यैः पाठ्यक्रमसमितिसदस्यैः अनवरतं परिश्रमः कृतः ते नूनं साधुवादानर्हन्ति। केन्द्रीयमाध्यमिकशिक्षाबोर्ड इति सङ्घटनस्य शैक्षणिकनिदेशकः श्री जी० बालसुब्रह्मण्यन् अस्यां प्रायोजनायां समये समये बहुमूल्यं योगदानम् कृतवान्। तेषां सततप्रयासेन एषा प्रायोजना सफलीजाता। सङ्घटनस्य उपशिक्षाधिकारी डा० साधना पाराशरः अपि पुस्तकस्य निर्माणे विशिष्टं योगदानं कृतवती। अन्यैरपि च अस्य पुस्तकस्य समीक्षणाय संशोधनाय मुद्रणाय च सहयोगः दत्तः तान् सर्वान् प्रति केन्द्रीयमाध्यमिकशिक्षासङ्घटनम् स्वकृतज्ञतां ज्ञापयति। शिक्षा-जगति किमपि मौलिकं लेखनं कार्यं वा अन्तिममिति कथयितुम् न शक्यते। सर्वत्र उपस्कारस्य अवकाशः विद्यते। अतः अस्य पुस्तकस्य संशोधनाय परामर्शाः अपेक्षिताः स्वागतार्हाः च।

श्री अशोक गाङ्गुली

अध्यक्षः, केन्द्रीय-माध्यमिक-शिक्षा-बोर्डः

दिल्ली

कृतज्ञताज्ञापनम्

केन्द्रीय माध्यमिक शिक्षा बोर्ड समिति

श्री अशोक गाड्गुली, अध्यक्ष, के. मा. शि. बोर्ड, नई दिल्ली

श्री जी. बालसुब्रह्मण्यन्, निदेशक (शैक्षणिक), के. मा. शि. बोर्ड, नई दिल्ली

संस्कृत परामर्श समिति-सदस्य

प्रो. वाचस्पति

प्रो. कुटुम्ब शास्त्री

डॉ. नोदनाथ मिश्र

श्री चमूकृष्ण शास्त्री

श्री चाँद किरण सलूजा

पाठ्यपुस्तक निर्माण समिति

श्रीमती डॉ. चन्द्रा रमणी

श्री एन्. पञ्चापगेशम्

श्री सु. पार्थसारथि

श्री पी. जी. सुब्रह्मण्यन्

श्री डॉ. पी. रङ्गराजन्

श्री के. एस्. शिरीष

सम्पादन समिति

श्री चाँद किरण सलूजा (संयोजक)

डॉ. नरेन्द्र

श्रीमती शशि प्रभा गोयल

श्रीमती संतोष कोहली

प्रायोजनाधिकारी

डॉ. साधना पाराशर, सह-शिक्षा अधिकारी, के. मा. शि. बोर्ड, नई दिल्ली